

Randi Skyllingstad:

Konfirmasjon og Konfirmasjonsskikker

Foredrag 7. oktober 2014 på Folkvang

Innledningsvis leser vi Christian Skredsvigs fortelling om broren Nils sin konfirmasjon litt etter midten av 1800-tallet. Dette bringer oss rett inn i dagens tema.

...

Jeg skal prate mest om hvordan loven kom til å virke inn på folks liv når den skulle praktiseres. Det er vel det Karsten Isachsen kaller «å se konfirmasjonstida fra et folkelig synspunkt».

Jeg bygger på en undersøkelse om norsk konfirmanttradisjon som Ørnulf Hodne har foretatt. Han er en kjent folkeminnegransker som Aase Hanna mener fikk sin første skolegang på Fure skole. Undersøkelsen dekker tida fra da loven kom i 1736 og til ca.1900 og bygger på minner folk har skrevet ned. Det er masse eksempler fra ulike steder i landet, mange fra Krødsherad, noen fra Sigdal og Eiker, ingen direkte fra Modum. Jeg veit ikke om moinger ikke gadd å sende inn bidrag, eller om minner herfra var så like de som var kommet fra andre steder. Hodne mener at konfirmasjons-skikkene var ganske så like over store områder, så mye av det som fortelles, gjaldt nok på Modum også.

Jeg har også brukt stoff fra ei bok Jon Mamen kom med som heter «Den store dagen».

Det første kravet loven påla de unge, var å møte fram til bestemte tider i prestegården eller et annet fastsatt sted for å bli undervist av presten- eller kanskje av klokkeren. På våre kanter blei dette kalt «å gå og lesa» eller «å gå for presten». Mange hadde lang vei å gå, og så måtte de jo ha klær de kunne vise seg offentlig i, og skotøy trengte de også. I «Folkeminner fra Modum» fortelles det at konfirmantene fra Øst-Modum gikk barbeinte til de kom til Skreinhaugen, først da tok de på seg skoa før de fortsatte ned til prestegården på Heggen.

Det gjaldt å spare på skotøyet. Nå hadde ikke moingene spesielt langt å gå sammenlikna med mange andre steder i vårt vidstrakte og uveisomme land. Noen steder kunne det ta flere dager å komme seg att og fram til presten, så de unge måtte overnatte. Enkelte prester fikk derfor i stedet i stand noen ukers sommerkurs der konfirmantene blei innlosjert nær prestegården. Det kunne jo være spennende for de unge og kan kanskje ses som forløper for konfirmantleirene. Det var dem som møtte sin tilkommende på slike samlinger.

De som gikk og leste sammen, blei ofte venner for livet. Mora mi blei konfirmert i 1927 og hadde oversikt over alle hun hadde gått og lest med. Det var liksom noe spesielt med dem.

Prestene blir mye omtalt i konfirmantminnene. En krylling skriver: «Jeg gikk og leste for Anders Hovden, det var moro med han». Andre nevner prester som «var gode til å konfirmere». Noen har lite godt å si om Pontoppidan. «Han var det uråd å fordøye, derfor blei det helst til at de gulpa`n opp likedan som dom fekk`n, som pugg». Mens andre er fornøyde: «vel var det mye pugg, men mangt et ord og gullkorn har fulgt meg gjennom hele mitt liv, og det er ikke mange salmer i Landstads salmebok jeg ikke har kunnet!»

Innen prestestanden var det også dem som opponerte mot pietismen og gikk løs på Pontoppidans forklaring. Allerede omkring 1800 var det en prost som blei skammelig harm når konfirmanten ramsa opp fra denne boka, «Nu kommer de atter med den forbannede Pontoppidan», kunne han si.

Arbeidsplikt

I mange bygder var det tradisjon at konfirmantene hadde arbeidsplikt på prestegården. I Andebu var det for eksempel på 1800-tallet fast takst at de skulle arbeide en dag hver i onna hos presten. I Jørgen Moes tid i Krødsherad var det skikken at guttene skulle «grava toffel» og jentene skjære åkeren, og da hadde de kosten i prestegården. Andre steder kunne det være aktuelt å arbeide i skauen eller å fiske. Soknepresten i Sande lot konfirmantene plante en allé fra kjerka til prestegården. Hver konfirmant tok med seg ett tre som de planta under prestens vegledning.

Alt i 1775 lot en prest i Telemark konfirmantene få med seg «jordepler» hjem og forklarte hvordan de skulle settes. Praktisk folkeopplysning! Andre steder skulle konfirmantene lage et handarbeid mens de gikk for presten. Guttene kom da gjerne med trearbeider, mens jentene kom med sokker, votter, halskluter og vevde band. Kanskje kunne en fint svennestykke hjelpe dem «å sleppe fram» sjøl om kjennskapen til Pontoppidan var så som så.

Gaver til presten - «muting»

Vi husker fra Skredsvigs fortelling at Lars fra Finnemarka hadde med seg 16 enskillinger som presten skulle få. Og da han på Nils forbønn og etter mye om og men endelig fikk slippe gjennom, lovte han i sin glede å komme til Heggen prestegård med vilt neste vinter. I følge loven av 1736 hadde presten rett til å motta en belønning fra den som hadde råd. Det blir understreka at det ikke skal kreves noe fra fattigfolk. Størrelsen på gavene står det ingenting om. «Alle lesarungane skulle gi presten et offer etter evne», forteller en mann. En annen skriver: «Om høsten fekk han lesaroffer. Det var hanar, høner, egg, smør, ull, kønn og anna. Det var store mengder av alle slag.» «Je, som var fra en husmannsplass ga en daler og noen egg», sier en, mens en annen forteller at han ga to fjørhaner da han slapp fram.

Disse gavene var en del av lønna til presten og derfor helt lovlig. Det som kaltes muting, var mer tvilsomt, en bestikkelse for at presten skulle slippe fram konfirmanter som egentlig ikke hadde tilegna seg nok kunnskap. Sånne gaver kunne også brukes til å skaffe noen en mer framtreddende plass på kirkegolvet. Disse gavene var større og følgelig brukt av mer velstående folk. Det fins mange eksempler på at presten falt for fristelsen til å spe på inntekta på den måten:

Et vandresagn: En mann hadde en sønn som var veldig dårlig til å lese. Han fikk det rådet at han burde forære presten en bukk, så kanskje gutten blei konfirmert allikevel. Mannen gikk til presten med bukken og ba ham om å være snill å huske på ham når gutten kom for å slippe gjennom. Han slapp gjennom, men presten skal ha sagt at han visste ikke hvem han burde konfirmere, bukken eller gutten, for de var like dumme begge to.

Andre prester blei huska fordi de ikke lot seg bestikke: En noe ubegava konfirmant kom til presten med en stor klatt smør, men presten sa meget bestemt at han ikke kunne konfirmere en hedning for et pund smør.

Gavebestikkelser var ikke eneste utveg. En kunne også be en aktet mann i bygda om å påvirke presten. Dette blei ofte en oppgave for læreren.

Noen prester fikk ord på seg for å være snille og ikke stille høye krav, slik at de trakk til seg tungnemme konfirmanter fra andre bygder.

Det hendte at presten blei veldig upopulær og kunne forårsake reine «bondeopprør mot embetsstyre og danskevesen». En sånn prest hadde de i Nes på Hedemarken. Det sies at han holdt konfirmasjon bare hvert tredje år, og at han var raus med skjellsord og ørefiker. Konfirmantene delte han i 3 grupper: 1. Feet (de dummeste), 2. Dyra (de litt bedre) og 3. Menneskene (de flinkeste).

Skikken med frivillige gaver til presten falt bort i 1897 da en ny lov bestemte at presten skulle ha fast lønn i penger fra sognekassa.

Å ikke slippe gjennom - å bli attvist

Dette blei ansett som en skam og blei mye omtalt på bygda. Langt tilbake var det ganske mange som ikke slapp fram, og de måtte da komme tilbake neste år. Forutsetningene var dårlige for mange: Lite skolegang, dårlige lesekunnskaper, og det de skulle lære, var endatil trykt på dansk. Noen var tungnemme og kanskje evneveike. Var presten human, lot han vel noen sånne slippe fram hvis de ellers skikka seg vel.

Ikke bare manglende kunnskaper kunne føre til attvisning, men også usømmelig oppførsel, som for eksempel å smake brennevin mens man gikk for presten. 3 gutter blei bortvist for å ha vært på epleslang! Under forberedelsene var krava til atferd strenge. De unge skulle være rolige og alvorlige og ikke reke ute om kvelden, delta i leik og verdslig samvær - og slett ikke danse! Å ta kontakt med det annet kjønn var skammelig.

Hvis noen gjorde noe forkastelig, ga loven anledning til å straffe både med gapestokk og tukthus, men det er få eksempler på at det blei brukt.

Om gapestokken: Sist jeg var på sjukehuset, satt jeg og leste om strafferedsaker. En sjukepleier som bor i Vikersund, lurte på hva dette var for slags lesestoff. Hun spurte om det noen gang hadde vært gapestokk på Heggen. Så tok hun fram mobilen og viste meg bilde fra Alstahaug kirke. Der hadde de en særegen gapestokk, den var lang og med utskåret fjes og svartmalt hatt øverst. De brukte handjern til å låse fast synderen med. Wermund og Brit Mamen er blitt avbilda i gapestokk ved borgen Trakai utafør Vilnius. Oddvar Schjølberg som skal komme i historielaget neste vår og snakke om boka si om krigsseilere, har brukt bildet av Wermund i ei andaktsbok med overskriften «Verstingen».

Offentlig skrifte - gamle konfirmanter

Sjøl om få ungdommer blei straffa med gapestokk og tukthus, kunne noen få en annen straff som svei hardt. Det hendte at de måtte skrifte offentlig og bekjenne sine synder for menigheten, sånn som ei 19 år gammel jente «som ved Løsagtighet med Landvernsoldat Amund Bjørnsen hadde forseen sig under Preparationen til Confirmationen».

Det hendte også at jenter med lausunger måtte stå på kirkegolvet med den vesle på armen under konfirmasjonen.

En lov fra 1759 sa at en konfirmant ikke skulle være mer enn 19 år. Men mange var eldre, mye eldre. I undersøkelsen ramses det opp: Mann og kvinne i Sigdal 31 år, Nedre Hallingdal - vanlig alder over 30 år, mann på 47 år med 7 lausunger, og i Valdres var det rekord med 2 jenter på 63 og 66 år! Årsakene kunne være så mange.

Men å ikke bli konfirmert kunne medføre vansker. Fram til 1903 kunne man ikke bli gift uten konfirmasjonsattest. Ikke kunne man være fadder ved dåp, ikke vitne i retten, ikke bli innkalt i militæret og det kunne være trøblete å få fast arbeid. Man var ikke regna som «voksen» uten å ha hatt prestehanda på seg.

Klær

Hvordan man var kledd på konfirmasjonsdagen, har bestandig vært viktig. Dansk-norske konger ville også bestemme dette. En gammel forordning befalte hva slags stoff og farge kjolene kunne ha og at evt. pynt måtte være av samme stoff som kjolen, men simple røde eller hvite bånd kunne likevel tillates.

Ærbarheten tenkte kongen også på: «Saa skal og ethvert således til Conformation staaende Pigebørn have sin Hals med et hvidt Tørklede bedekket».

Presten kunne «uden Skaansel bortvise» de som ikke var kledd etter kongelig forordning. Til konfirmasjonen måtte de unge ha nye og voksne klær. Fra gammelt av var det skikken å ha mørke klær, for det ga en stemning av alvor og høytid. Jentene

brukte side, svarte kjoler til litt utpå 1900-tallet, da tok hvite kjoler over etter hvert. Tante Astrid i 1919 var kledd i hvit kjole. Jentene hadde oftest stramt, glattkjemma hår, eller de kunne for første gang sette opp håret.

Guttene hadde mørk vadmelsdress med hvit krage i halsen, og på beina hadde de svarte sko eller lærstøvler. Dress-stoffet var gjerne hjemmevevd. På hodet kunne de ha hatt eller skyggelue.

Det var viktig å ikke skille seg ut negativt i klesveien på kirkegolvet. For fattigfolk kunne konfirmasjonen være ei stor økonomisk påkjenning. Ofte var ungeflokken stor, og foreldra måtte forsake mye for å få ungene fram for presten på en anstendig måte. Mange klarte ikke å skaffe til veie nødvendig utstyr, og da kunne man låne av andre. En mann forteller at da han sto til konfirmasjon, var det bare buksa som var hans egen. Mange unge måtte ut og tjene penger til klær før konfirmasjonen. Ei dame beskriver en slitsom sommer da hun deltok i høyonna på nabogården fra kl 4 om morran til 8-9 om kvelden. Daglønna var 2 kr, og det holdt til de nødvendige plagga i 1909.

Broren til Christian Skredsvig var sikkert standsmessig antrukket, for det kom jo både skredder og skomaker til gårds den gangen.

På kirkegolvet

Plasseringa på kirkegolvet konfirmasjonsdagen var folk veldig opptatt av. Helt fra 1736 var det obligatorisk med en gutterad og en jenterad. Så langt var det greit. Verre var det med det spesielle rangeringssystemet som blei praktisert helt innpå 1900-tallet. Plassen var det presten som bestemte. Opprinnelig var det sånn at den flinkeste skulle stå øverst på golvet - en stor ære for familien. Men i praksis blei det som regel annerledes. Det var jo noe som hette klasseskille. En husmannsunge - om aldri så flink - kunne ikke stå foran de finere, sjøl om disse knapt kunne sitt Fadervår, som en skriver. Så hvis storbonden kom til presten med et større utvalg landbruksprodukter, var nok avkommet sikra en gjæv plass. Det kunne bli mumling i kirkebenkene dersom plasseringa var åpenbart urettferdig. «Og fattigkroken fikk stå nederst», som en forteller slår fast.

Men det fantes også prester som ikke gjorde forskjell på fattig og rik, for eksempel presten i Andebu: «Lovise Hagen var så flink at hun sto som nr. 1, enda far hennes bare var en fattig arbeidsmann med en liten jordfleck og bare 1 ku».

Rundt 1900 blei det prøvd ut ulike andre måter å stille opp konfirmantene på: Etter alfabetet, etter alder, etter størrelse, etter skolekrets, ved loddtrekning...

Vi kaller det fortsatt «å stå til konfirmasjon». Å stå gjorde de til gagns i gamle dager. Mange steder sto konfirmantene i midtgangen fra gudstjenesten begynte og til de var ferdig med ei lang overhøring, sikkert med nervene i høyspenn. En krylling beretter om seremonier som varte fra kl 11 til i 3-tida om eftan. Da dånte konfirmantene etter tur, de datt og slo hodet i golvet så blodet fløt.

I 1920 kom det ei oppstramming: «Samtalen maa ikke tage saa lang tid at de unge og menigheden blir for trætte til at følge med...!» Noen steder blei overhøringa gjennomført søndagen før konfirmasjonen, særlig hvis kullet var stort.

Det innsamla materialet inneholder også rare svar for overhøringar. For eksempel spurte presten en gutt: «Når Jesus er vår bror, og Jesus er Guds sønn, hvem er da du sønn av?» «Da er je sønn til presten», svarte gutten.

Konfirmasjonshandlinga

Det gamle konfirmasjonsritualet var omfattende. Konfirmantene knelte ved alterringen, og presten spurte hver enkelt om forsakelsen og troen:

1. Forsaker du Djevelen, all hans gjerning og alt hans vesen? Ja.
2. Tror du på Gud Fader, Guds sønn og Den hellige ånd? Ja.
3. Vil du ved Guds nåde bli i denne din dåpspakt til din siste stund? Ja

-Så gi meg hånden på det! (Konfirmanten tok presten i handa). Etterpå la presten handa på konfirmantens hode og velsigna han. Etter en liten tale blei konfirmantene innbudt til sin første nattverd. Den foregikk søndagen etter og var også for foreldra. Nattverden var tvungen fram til 1911.

Den gamle ordninga var fortsatt i bruk i Porsanger i Finnmark på 1970-tallet. Våre første elever i Børselv blei konfirmert på den måten, og for oss søringer virka det nokså forhistorisk. Presten var læstadianer og sammen med de ledende i menigheten holdt han på det gamle i det lengste.

På kirkevei, selskaper, gaver

Det var gromt å komme til kjerka på standsmessig vis på konfirmasjonsdagen og slippe å traske og gå. Hvis man ikke hadde hest sjøl, kunne en kanskje få låne av en bonde - eller få sitte på med andre. Ved Nedre Eiker kirke blei det en gang telt over 100 hester. Det var sikkert mange på Heggen også med alle gårdene her i bygda.

Noen steder på Østlandet var det vanlig at guttene skulle ri til kjerka, og hjemover skulle konfirmantene ri om kapp. Det gjaldt særlig Asker (Jon Mamens hjembygd).

De første 150 åra var det ikke vanlig å ha selskap på konfirmasjonsdagen. Kjerkas syn var jo at konfirmasjonsforberedelsene skulle føre de unge til større fromhet, og den store dagen skulle være høytidsdag da man tenkte over løftet man hadde avlagt og nattverden som man snart skulle delta i for første gang. Dagen var ikke en anledning til fest og moro.

Skikken med å holde selskap oppsto først blant velstående i byene, så blant de som hadde råd til slikt på landsbygda, særlig storbøndene. Det var stor forskjell på fattige og rike også på dette området: «Dattera til storbonden skulle konfirmeres og ha selskap. Gjetergutten blei konfirmert samme dag. Han måtte først være skyss-

gutt att og fram til kjerka, og seinere, da gjestene blei servert middag i storstua, satt gutten ved kjøkkenbordet og spiste poteter med salt på.»

Så er det enda en krylling som minnes: «Je vart konfirmert i 1890, og da var det ikkje store stasen etterpå. Vi hadde bedt ho Gunhild Høgli, ho hadde vært her og sett te meg- og je trur de var ett menneskje te her. Nokon gave fekk je ikkje.»

Og det var han ikke aleine om. Å gi gaver var ikke så utbredt, men fikk de noe, var det gjerne ei salmebok eller et nytestamente, ofte fra fadderne. Kanskje et smykke, en kniv eller et lommeur som tegn på deres nye voksenstatus.

Overgang til voksenlivet

Da jeg kom ut av kjerkedøra på Heggen som nykonfirmert, møtte jeg ei dame fra Geithus som sa: «Er du voksen nå da, Vesla?» «Nja, jeg er vel det,» svarte jeg, men jeg var slett ikke så sikker.

Konfirmasjonen utgjorde nok et viktigere vendepunkt lengre tilbake i tida. Når barna hadde fått prestehanda på seg, blei de betrakte som fullvoksne. De unge fikk flere plikter, ikke minst i arbeidslivet. Bodde de på gård, fikk guttene voksenoppgaver som å kjøre hest, pløye og hogge ved og tømmer. Jentene måtte delta i alt av handarbeid og husstell og fjøsstell. Fattig ungdom måtte nå ut og få seg tjeneste og forsørge seg sjøl. En var «framfødd».

Skolegangen var nå over for de aller fleste. Noen få av de flinkeste guttene kunne bli tatt ut av presten til å bli omgangsskolelærere.

Å være konfirmert åpna også for utvida kontakt mellom de to kjønn. Konfirmantene slo seg sammen med eldre ungdom og dro på dans og leik i helgene. Den kollektive natte-friinga kunne de også delta i. En gutteflokk dro da på besøk til jenter som sov på lemme og rundt i uthusa. Det virker som dette var ganske uskyldig moro. Da var de verre med voksne gutter som formelig dreiv jakt på ungdomene, for når de var konfirmert, var det liksom i orden.

Personlige minner

Jeg har hengt opp et bilde tatt utafor Heggen kirke i 1927. Da blei mor mi konfirmert. Presten er Amlund, det var vel 2 år før han døde. Bildet er nok ikke fra konfirmasjons-dagen, for alle jentene har rutete eller lyse kjoler. Kanskje de hadde «overhøringskjoler». Jeg har funnet ei bok som hun fikk i gave. Den heter «Det suser i skog» av Kari Gløersen og er fra Guro Hegna, som jeg trur var bestyrerinne på barnehjemmet. Dessuten fant jeg en masse telegrammer. Naboene må ha vært veldig flinke til å vise oppmerksomhet. De er av ganske ulike slag - noen er små med bilde av en hvitkledt konfirmant som ser ut som hun er 40 år- ledsaget av et oppbyggelig vers. Det med de fineste blomstene er fra Sigvart Johansen i Gråten, graver og hovedperson i flere skolestiler gjennom åra.

Bildet fra 1957 viser mitt eget konfirmasjonsparti fra Stalsberg sammen med presten Bogerud. Vi hadde konfirmasjonsundervisning på Vaaraan. Jeg trur jeg var flink til å pugge salmevers, iallfall blei tante Gunvor imponert da vi gravde poteter den høsten, og jeg ramsa opp salmevers samtidig som jeg håndterte grevet.

Jeg har tatt vare på konfirmasjonskåpa og kjolen min. Kjolen sydde mor mi, hun sydde mye. Av og til fikk hun andre til å klippe stoffet. Da gikk vi til Kjellaug Bergum som hun hadde gått og lest sammen med. Hun bodde i andre etasje på Fram.

Vi hadde Hovlunds gamle, grønne drosje til kirka, og det var samling i stua hos Bogerud. Konfirmantkapper var ikke innført enda. Mange av konfirmantene brygga på influensa og var noe reduserte, så Bogerud holdt en kort preken. Vi hadde overhøring, og jeg svarte 2 ganger. Dagen etter blei jeg sjuk og lå i 2 uker. Det passa dårlig når en nettopp hadde begynt med tysk på realskolen.

Hjemme venta middagen: Ei suppe, oksesteik og til dessert noe nytt og moderne: Porsjons-iskaker bestilt fra Kronakafeen og levert i ei kasse med tørris. Far min hadde mange søsken, og det dukka opp tanter og onkler jeg ellers sjelden så. Jeg fikk et par smykker, ellers var det penger.

Omstendighetene rundt gava fra bestemor har jeg aldri glemt. Det er rørende å tenke på, og det forteller mye om pengeverdien før og nå. Bestemor kom fra Bakken, en husmanns-plass under Heggen. Hun og bestefar hadde bygd det huset vi bor i nå. Hun blei tidlig enke og hadde bare en liten pensjon. Før jeg skulle stå til konfirmasjon, kalte hun meg opp til seg og foreldra måtte være med. Vi 3 søsken pleide å få 5 kr til jul og bursdager, men nå hadde hun tenkt at jeg, den første konfirmanten blant hennes etterkommere, skulle få hele 100 kroner. Men det var viktig at vi ikke fortalte det til noen. Folk skulle ikke tru at hun hadde penger på kistebunnen.

Den gaven jeg kom til å bruke mest, var ei rød dagbok med hengelås. Den fikk jeg av Nora Tandberg som bodde borte på stasjonsberga i Geithus. Hun var mor til min tante Gunvor. Det blei mye stri med den boka, for jeg hadde 2 nysgjerrige yngre brødre som stadig snoka rundt etter nøkkelen. Den boka hadde jeg til nyttår 2010 da jeg fikk den første kreft-diagnosen. Jeg tenkte som så at hvis dette gikk galt, skulle jeg ikke etterlate meg noen avslørende skriverier, så jeg satte meg foran den åpne ovnsdøra og kasta ett og ett ark inn i flammene til alt var borte....